

Každodenním plebiscitem nazvali koncem 19. století národ ti, kteří přemýšleli o jeho smyslu a ceně. Už jim nebyl hodnotou sám o sobě, jako těm, kdo v obrozeneckém čase vyvolávali český národ v život. Jeho určení a vyhranění se buditelům jevílo historickým činem. Pak už pouhé svěbytné bytí nemohlo dostačovat. Zdálo se být nepochybnou jistotou, která nepotřebuje utvrzovat. Snahou teď bylo včlenit národ dělně a vlastním vkladem do evropského vývoje, do pohybu světa. Národní společenství se měřilo tvorbou, dovedností, vzděláním, hodnotou myšlenek, velikostí díla. Zápas o jeho pouhou existenci jako by patřil – v podobě hrdé vzpomínky – jen do školních lavic.

Toto sebevědomí zasáhla světová válka. Všeněmecká „střední Evropa“ jako válečný cíl Německé říše hrozila zastavit rozvoj českého národa, ba problematizovala jeho budoucnost. Především by ukončila jeho státoprávní úsilí a pak, po svém, přetvořila jeho prostor. Zůstalo jen u nebezpečí, které zmizelo s válečnou porážkou německého císařství. Ta spolu s pádem habsburské monarchie představovala nezbytnou podmínku pro vznik československého státu. Mírový čas se zase vracel k úvahám o tvořivém smyslu existence národa, o potřebě jej zevnitř přetvářet a dát mu novou sociální skladbu, o nutnosti formulovat a nalézat nový vztah k jiným národům a národnostem. Myšlenky a činy se sice rozrůžňovaly, spojovalo je však to, že národní bytí měly za jisté. A pak byla tato existence najednou ohrožena smrtelně, k samým základům. Nacismus chtěl český národ vyhladit z dějin i ze života.

Nemohl to provést hned po březnu 1939, kdy se zmocnil českých zemí. Po vítězném válečném tažení by však nezaváhal. „Čechům předložíme směnku po válce!“ ujistil Hitler svého hlavního muže v okupované Praze K. H. Franka. I v protektorátem spoutaných českých zemích museli ale nacisté brát nejdříve ohled na potřeby války a na to, že společnost určená k podrobení a k zániku byla vyspělá, ve všech oblastech rozsáhle rozvinutá. Chtěli načas využít její výkonnosti.

Aspoň navenek měl mít život v protektorátu zdání normálnosti. Plány na zničení národa se chystaly v přísném utajení. Ale pracovalo se na nich. Črtaly se jejich různé varianty vyvstávající však ze stejného základu. Takto zněl v tajném spise ze srpna 1940: „Každá úvaha o budoucím uspořádání Čech a Moravy musí vycházet z cíle, který je třeba pro tento prostor z hlediska státní a národnostní politiky stanovit. Z hlediska národnostní politiky zaplnění tohoto prostoru německými lidmi. Z hlediska státní politiky úplné začlenění do Velkoněmecké říše.“

Myšlenka poněmčení a „vyřízení českého živlu“ se zpřítomnila, když se Říše blížila ke svému válečnému vítězství na ruském východě. Už bylo na podzim 1941 nedaleko, pak docela blízko, vojáci z jednoho oddílu dokonce na chvíli zahlédli věže moskevského Kremlu. Zdály se přicházet dny na vrcholu moci. Byl čas spustit naplno holocaust a také se chystat na „konečné“ řešení s Čechy. Jevilo se to o to naléhavější, že v českomoravském protektorátu Říše dával o sobě více vědět odboj, hlavní znesnadňovatel Endlösung i současného proválečného využívání české společnosti a jejich, byť už jen dočasných zemí. Okupační moc překvapovalo, že odboj je tak činný, ač průběh války mu oporu neposkytoval. Patřilo k jeho zvláštnostem, že se zatím neřídil úplně válečných chodem. Nepovstal ostatně z přímého válečného boje, jako pak všechny evropské rezistence, utvářel svá první uskupení ještě v mírovém, byť už mírově

podivném čase. Česká společnost také neměla zkušenosti s ilegalitou, oživovala zprvu tradice protestů a demonstrací. Odboj byl vlastně novou podobou společenské činnosti, jíž se její aktéři teprve učili. Protivník – také nový a zprvu zcela neznámý – volil různé podoby boje. Poznával, že se utkává s národní elitou, chtěl od ní většinu společnosti oddělit. Zdání životní normality mělo obyvatelstvu naznačovat, že o svém osudu v Říši rozhodne samo. I proto – ale nejen z toho důvodu – byl do čela protektorátu vybrán Konstantin von Neurath, měl oslovit a získávat české konzervativní kruhy. Odtud v prvních letech jistá shovívavost k české protektorátní reprezentaci a její personální skladbě, i k její politice zadržování, retardace, která se snažila mírnit brutální a zvlášť citelné okupační zásahy. Nemohla být obranou proti budoucímu českému údělu, tuto vlastnost získávala až proměnou v odboj spojený s válečnou protiněmeckou koalicí – a pak se s jejími osobnostmi zacházelo nelítostně.

Válka - jak nepřírozené, jak pochopitelné – byla nadějí české společnosti, že říšský protektorát je jen dočasnost, a ta bude ještě nedlouhá. Protektorátní situace pomohla společnosti k jistému sjednocení, v pomnichovském nečase ji rozpoltily z bolesti a hněvu vytrysklé spodní proudy, které jí chtěly dát podivné názorové vyznání a směřovat ji pryč z demokracie a liberálního fundamentu. Naděje může být lék na bolesti a strážně. České naděje spojené s vítěznou protihitlerovskou válkou dostávaly rány, ale nevytrácely se, oživovaly dokonce v údobích krajně nepříznivých. Okupační moc je zaznamenávala zesílením projevů odporu i odboje. Tak tomu bylo i poté, co se novodobý Barbarossa rozjel na ukrajinský, běloruský, ruský východ. Jako by v české neveřejné veřejnosti znovu ožilo vyprchalé rusofilství i novoslovanství, hlavně však zapůsobil vznik britsko-sovětské koalice, která už měla materiální podporu Spojených států. Zanedlouho japonští maršálové Jamamotové vtáhnou Ameriku do války přímo a Hitler je v tom zbrkle podpoří. V Praze – v okruhu kolem státního tajemníka K.H.Franka _ a v Berlíně – Hitler, Himmler, Bormann – usoudili, že v protektorátu je třeba dát ostře najevo, kdo v něm vládne a k čemu vlastně je. Neurath nebyl teď shledán dostatečně rozhodným, a proto byl odeslán na ozdravnou penzi na statek v Leinfelderhofu a zaměněn Reinhardem Heydrichem.

Proč právě jím? Literatura si odpověď komplikuje tázáním, zda přesun do Prahy nebyl kariérním poklesem vyvolaným zápasem o mocenské postavení v Říši. Heydrich naopak povýšil, rozmnožil své funkce a to dokonce o politický úřad a utvrdil také politickou sílu SS. Nekonkuroval jejich vůdci Himmlerovi, nemohl ho přeskochit, ani vyzvat na šermířský soubor, „jen“ si u něho a u Hitlera utvrdil své vysoké hodnocení. Přinesl s sebou na pražský Hrad – tam se na několik měsíců s rodinou ubytoval – plno rozsudků smrti a stanné právo a rozsev strachu. Jen Němci v českých zemích, žilo jich tu na 300 tisíc, ho, podle zpráv okupačních úřadů uvítali, „aspoň“, tak se psalo, „se teď proti Čechům co nejostřeji zakročí“.

Téma Češi i budoucí zacházení s nimi se po Heydrichově nástupu v Praze stalo častým námětem porad a rozhovorů ve vysokých nacistických kruzích. Hitler se o Čechích několikrát vyjadřoval v „hovorech kolem stolu“, které za pozdních večerů a nocí vedl ve svém rastenburském hlavním stanu. Bývaly to kratší i delší monology samouka, který měl špatného učitele. „Prozřetelnost z nás udělala nepřátele,“ tvrdil Hitler o vztazích mezi Němci a Čechy 23. ledna 1942. „Krátce řečeno, Češi představují cizí těleso uprostřed německého společenství. Pro oba zde není místo. Jeden musí zmizet.“ Už dříve tak hovořil o Benešovi – 26. září 1938 v útočném protičeskoslovenském projevu

v berlínském Sportovním paláci. Boj s Československem označil i za zápas proti jeho prezidentovi – už ho vyháněl z Evropy, pro oba tu prý nebylo místo. Z vídeňského mládí si Hitler odnesl obraz Čechů jako zdatných (nenáviděl je za to, sám ztroskotanec), nacionálně založených a nebezpečných, protože pilných. Pokud se ohnou, tak jen na čas – třeba počítat s tím, že se zase napřímí. Ostatně právě to považoval odboj za jeden ze svých úkolů – učil chodit zpříma.

Heydrich hned své spolupracovníky a funkcionáře ujistil, že „tento prostor se jednou musí stát německým“ a že Čech tu vlastně už teď nemá co pohledávat. Dočasně držen tu měl být jen v zájmu německé války, co se po ní stane s „českou pakáží“, na to Heydrich myslel už zcela konkrétně a dělal pro to první rozsáhlá opatření. Patřilo mezi ně i zlomení odboje. Stroze řečeno – Heydrich přišel český národ jako národ zabít.

Ve své protektorátní politice uplatňoval prý Heydrich vedle biče, tedy popravčích čet, šibenic a koncentráků, i cukr, tak se aspoň občas píše a ještě rozvětveněji traduje. Cigaretové a tukové námluvy určitých dělnických skupin se sice objevily, ale střizlivá historická analýza cukr nenašla, naopak zjistila další pokles životní úrovně. Ani protiodbojové údery nepřinesly očekávané, aspoň tak to cítil i sám Heydrich: i proto, že také strach má své meze. Chystal se zřejmě zase zesílit bič, Říše připravovala letní ruskou ofenzívu, která měla zahladit hluboké rány ze zimy. Na východě to byla jiná válka než jinde, žádala neobyčejně sil. Protektorát měl k nim přispět více než dosud. Heydrich se o to už nepostaral.

Kdo rozhodl o jeho atentátním odstranění? I podivné odpovědi vyvolával v době zkřivujících ideologických půtek tento otazník. Prý byla ve hře ochrana Heydrichova zpravodajského soka admirála Canarise napojeného na Západ (došlo tu k záměně Canarise za jeho zástupce plk. Otera působícího na dvě strany), i takový hrůzný výmysl se objevil, že očekávané následky Heydrichova konce měly vyřídít komunistický odboj. Otázka byla a dosud ještě bývá živena příznačně českými spory, zda Heydrich stál za oběti, které způsobilo německé běsnění po atentátu. Útok na Heydricha byl především součástí války a jako válečný čin by měl být posuzován. Měl zároveň podstatné československé motivy. Rozhodnuto o něm bylo v exilovém Londýně, v souzvuku s odpovědnými britskými místy. Českoslovenští vojáci trestali i kata svých generálských druhů popravovaných hned po Heydrichově pražském nástupu. Zároveň naplňovali mezinárodněpolitickou potřebu odboje, pociťovanou především jeho zahraniční částí. Prezident Beneš se obával, že vševyčerpávající válka může skončit podivným příměřím a ještě podivnějším mírem: drole de guerre by mohl ponechat české země v nějakém svazku s Německem. Vytvářely se proto argumenty o průkazné jednoznačnosti živé československé státní ideje. Měla na Západě ještě dost protivníků, a vlivných, zvláště těch, kteří se před lety postarali o mnichovský díl appeasementu a odmítali usvědčení z diplomaticko-politické krátkozrakosti. Už francouzští politikové typu premiéra Daladiera a ministra zahraničí Bonneta nebyli ochotni podepřít vládní reprezentaci československého zahraničního odboje. Svým myšlením a chováním byli i po prohlášení války Německu ještě příliš spojeni s rok starým mnichovským výrokem, který se ukázal být také francouzským debaklem. Vinu za něj chtěli z nemalé části převést na hlavní oběť, Československo, jež bylo donedávna jejich nejpevnějším spojencem. Bylo to nemorální, neprozíravé, ale odpovídalo to politice, která pak vedla k francouzské „dékadence“. V britském ministerstvu zahraničí měli v prvním období války ještě rozhodné slovo úředníci spojení s chamberlainovskými projekty a představami

v mezinárodní politice. Československá zahraniční vláda „nebyla v oblibě“, dočkala se na delší dobu jen „prozatímního“ uznání. Její ministr zahraničí Masaryk se ptal se smutným sarkasmem, zda českoslovenští letci padlí v bitvě o Británii jsou také jen „mrtví prozatímně“. O zpravodajské síle domácího českého odboje se samozřejmě šířeji nevědělo, zjevný čin se jevil žádoucí. A tak pod koly Heydrichova auta vybuchla 27.května 1942 bomba. Nevelká bomba, ale stačila. Hodil ji voják Kubiš, jeho druhu, vojákovi Gabčíkovi se zasekla zbraň.

Gestapo později zjistilo, že o připravovaném atentátu vědělo něco přes deset osob a pár desítek dalších znalo úkryt parašutistů. Byla to hrstka – i akce to samozřejmě vyžadovala – ale duchem, vírou, odvahou mohutná hrstka. Nacisté se pokoušeli zjistit, proč nikdo z této hrstky „neučinil oznámení“, řečeno s jejich dokumentem. „Zatčení vesměs náležejí k nejvyspělejším českým kruhům,“ psalo se v jedné německé zprávě. „Často je slyšet, jak říkají: Jsme hrdi na to, že můžeme takto zemřít pro svůj národ.“

Zemřely jich ještě stovky. Také lidé z Lidic, takoví, z jejichž práce se zachovává lidský rod. Zabití muže museli pohřbít vězňové z Terezína. Hleděli jako poslední do tváře mrtvých. Syn se držel křečovitě svého otce. Mnohým zůstal v obličeji vzdorný výraz. Farářovi zrudla bílá hlava krví. Někdo si ve chvíli smrti ponechal brýle. Ležel tu také malý bílý pes. Nedokázali ho zabít u jeho boudy, neodtrhli ho od pána. Zastřelili je spolu.

Za dva týdny umírali lidé z chudých Ležáků, z jejich devíti domků. Při honu na ně jeden muž chyběl, Jan Skalický. Večer po práci našel pobořené stavení. Šel hledat 16letou dceru Helenku. Byla v pardubickém Zámečku zastřelena jako první.

Provinili se tím, že byli Češi. Heydrich chtěl přece český národ zabít. Národ ho za to zabil.